

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
XVI

Neşir Heyeti - Editorial Board
Halil İNALCIK - Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY - İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER - A. Atilla ŐENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XVI

Sahibi: **ENDERUN KİTABEVİ** adına İsmail ÖZDOĞAN

Tel.: (0212) 518 26 09

Yazı İşleri Sorumlusu: Nejat GÖYÜNÇ

Adres: İmam Hüsnü Çıkmazı 35/3, 81130 Üsküdar - İST.

Tel.: (0216) 333 91 16

Dizgi: İlhami SORKUN

Tel.: (0212) 511 04 26 - 62

Basıldığı Yer: **FATİH OFSET**

Tel.: (0212) 501 28 23

Adres: **ENDERUN KİTABEVİ**, Beyaz Saray No. 46, 34490 Beyazıt - İST.

Sempozyumun yedinci ve son ana başlığı olan “Kültürel ilişkiler” hakkında, imparatorların başkent dışına çıkışlarını ele alan M.-Fr. Auzepy'nin “Les déplacements de l'empereur dans la ville et ses environs (VIIe-Xe siècles)” adlı ilgi çekici çalışması ile (359-366) beraber D. Feissel'in, “Aspects de l'immigration à Constantinople d'après les epitaphes protobyzantines” (367-377) başlıklı tebliği, I.Hutter'in Bitinya orijinli yazmalar konusunda bilgi verdiği, “Scriptoria in Bithynia” (379-396) adlı incelemesi ve P.Karlin-Hayter'in “A note on bishops, saints and proximity to Constantinople” isimli tebliği (397-409) yer alıyor.

Konusu ve tartışma temaları çok iyi belirlenmiş bu sempozyumun, aynı konuyu ele alan bir benzerinin Osmanlı İstanbul'u için tertib edilmesi en içten dileğimizdir.

Gültekin YILDIZ

Christine SCHIRRMACHER: Mit den Waffen des Gegners. Christlich-muslimische Kontroversen im 19. und 20. Jahrhundert dargestellt am Beispiel der Auseinandersetzung um Karl Gottlieb Pfanders 'Mîzân al-haqq' und Rahmatullâh ibn Halîl al-Utmânî al-Kairânawîs 'Izhâr al-huqq' und der Diskussion über das Barnabasevangelium, Berlin 1992, 437 Sahife.

Bonn Üniversitesinde bir doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışma Klaus Schwarz Verlag'ın İslâmî Araştırmalar Serisi'nin 162. cildi olarak yayımlanmıştır.

Schirmacher “*Düşmanın silâhıyla*” diye adlandırdığı bu çalışmasında, 19. ve 20. yüzyıldaki hıristiyan-müslüman tartışmalarını Karl Gottlieb Pfander'in ‘*Mîzân al-haqq*’ ve Rahmatullâh ibn Halîl al-Utmânî al-Kairânawî'nin ‘*Izhâr al-haqq*’ ve Barnabas incili hakkındaki münakaşaları örnekleriyle ele alıp incelemiştir.

Schirmacher çalışmasının giriş kısmında (s. 4-17) misyonerlik faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. 1829 yılında Pfander'in ‘*Mîzân al-haqq*’ adlı eserinin yayınlanmasıyla tartışma ilk defa hıristiyan misyonerleri tarafından başlatılmıştır. Pfander, 40 yıl boyunca misyoner olarak Pers-Rus Kafkas bölgesinde, Hindistan'da ve İstanbul'da görev yapmıştır. Fakat bugün Pfander Avrupa'da neredeyse tamamen unutulmuştur, oysa İslam Dünyası'nda günümüze kadar hâlâ aktüel kalmıştır. Pfander'in bu eserine ve diğer faaliyetlerine tepki olarak, bulunduğu yerlerdeki misyonerlik istasyonları kapatılmış, kendisi ve arkadaşları sınırışı edil-

miştir. Zaman zaman açık tartışmalar, mektupla ve müslüman ilâhiyatçılarla münakaşalar yapılmıştır.

Eserin I. bölümünde Karl Gottlieb Pfander'in *Mizân al-haqq*' ve Rahmatullâh ibn Halîl al-Utmânî al-Kairânawî'nin *'Izhâr al-haqq'* adlı eserleri 4 kısımda incelenmiştir.

I. kısımda (s. 18-102) Karl Gottlieb Pfander'in İslama karşı bir münakaşa yazısı olan *'Mizân al-haqq'* hakkındaki tartışmalar ele alınmıştır. 19. yüzyılın başlarına kadar Hıristiyanlık ve İslamiyet birbirleriyle oldukça az ilgilenmişlerdir. İlgilenme olmuşsa da bu defa politik karşılaşma görüntüyü belirlemiştir. Örneğin Haçlı Seferleri gibi. Ekonomik ilişkiler Osmanlı devletinin yıkılmasına bağlı olarak doğu ile batı arasındaki bağlantıyı artırmıştır. Avrupa'dan yürütülen bu harekette hıristiyan dininin yayılması Avrupalıların ilgilerinin merkezini oluşturmuştur. Hatta Haçlı Seferlerinde öncelikle "kutsal toprakların" yeniden fethedilmesi de misyonerlik olarak kabul edilmemiştir.

Diğer taraftan İslam Dünyası başlangıçtan beri - bir kaç istisna hariç - hıristiyan misyonerlik çabalarına karşı kapalı kalmıştır ve onu reddetmiştir. Diğer kavimlerin tersine müslüman kesimi, hıristiyanlığı, zaman zaman batının ekonomik veya politik-askeri üstünlüğünün sorumlusu olarak görmedi. İlim ve bilgide bile üstün olması, İslam Dünyası için hıristiyan inancının alınmasının gerektiği kanaati oluşmamıştır. Politik veya ekonomik bağlantısı olmayan ilişki Doğu ile Avrupa arasında pek nadir olmuştur. Tek tük seyyahlar doğu ile ilgili genel ve basit bilgilendirme yapıyorlardı ve bunu Avrupa gözüyle Avrupa yaşantısı gibi aktarıyorlardı.

Schirmacher'e göre Haçlı Seferleri gibi askeri çatışmalarda meydana gelen sosyal ilişkilerde bile her iki tarafın birbirlerinin dinleri hakkında oldukça az bilgi aktardıkları ortaya çıkmaktadır. Bu karşılaşmalarda da karşı tarafı dine döndürme niyeti de söz konusu değildir. İslamın İspanya gibi bir hıristiyan ülkesinde yayılmasında bile batıda İslam ile hıristiyanlık arasında fikir tartışmalarına gidilmemiştir.

M.S. 7. yüzyılda İslamın doğuşuyla birlikte müslümanlar ile hıristiyanlar arasında ilk karşılaşmalar olmuştur. İslam dini kaidelerini Kur'an'da ortaya koymuştur. Hıristiyan ve musevilerle ilgili âyetler bulunmaktadır. Ayrıca hadisler de mevcuttur. Tartışmaların temelinde bu âyet ve hadisler yatmaktadır.

Hıristiyanlık ile İslam arasındaki teolojik tartışmalar yüzyıllar boyunca bir kaç şahsiyetle sınırlıdır. Bu tartışmaların belli başlıları teslis, tanrının oğul edinmesi, incilin tahrifi gibi konulardır. Yüzyıllar boyunca hıristiyan misyonerliği

plansız yürütüldüğü için birbirinden habersiz ve dağınık bazı ilâhiyatçılar “düşmanın” görüşlerini çürütmek için boşuna uğraşmışlardır. Avrupa’da İslamı gerçek manada öğrenmek için bilgi ve belge eksikliği vardı; örneğin Kur’an’ın Avrupa dillerine çevilmemiş olması gibi. Hz. Muhammed’in ölümünden 500 yıl sonra Kur’an ilk defa latinceye çevrildi. Çeviri görevini Cluny manastırının başrahibi Petrus Venerabilis (1094-1156) 1142-1143 yıllarında verdi. 17. yüzyıla kadar bu çeviri Avrupa’da yürürlükte kaldı. Bu arada Avrupa’nın değişik ülkelerinde sistemli misyonerlik faaliyetleri başlatılmıştı.

19. yüzyıl tartışmalarının ana konusu tahrif, 20. yüzyılınki ise teslis ve tanrının oğul edinmesi idi.

Schürmacher çalışmasının devamında Pfander’in hayatını ve faaliyetlerini anlatmaktadır. Bir fırıncı çocuğu olan Karl 1803 yılında Waiblingen/Württemberg’de doğar. Pfander’in ailesi Württemberg’in ileri gelen varlıklı dindar protestanlarındandır.

Karl 16 yaşında misyoner olmaya karar verir. 1821-1825 yılları arasında İsviçre’nin Bal şehrinde Misyonerlik teşkilâtına girerek eğitim alır. Bu arada Kur’an hakkında seminerlere katılır.

1825-1837 yılları arasında Ermeni-Rus Kafkas bölgesinde Karabağ vilâyetinde misyonerlik faaliyetlerini sürdürdü. Bu bölge Rus ve Pers devletlerinin sınırları içinde kalmaktaydı. Özellikle Rus bölgesinde yaşayan müslüman ve Tatarlar arasında misyonerlik faaliyetlerini sürdürebilmek için Çar I. Alexander bu teşkilâta şartlı izin verdi. Buna göre her türlü faaliyet Rusya diyanet işlerinden alınacak izine tabi idi. Rus vatandaşının Rus-ortodoks kilisesinden başka bir dine dönmesi yasaktı. Ayrıca “dinsizlerin” veya “müslümanların” vaftizleri içinde dönenlerin (mürtedlerin) müslümanların yaşadığı yerden ya da ortodoks kilisesinin nüfuz alanının dışına çıkması gerekiyordu. Bütün bunlara rağmen Bal’de ilk misyonerlik istasyonunu Şuşa’ya açmaya karar verdi. Daha sonra şube olarak da Şamahı ve Bakü açıldı.

Misyonerlerin dört çeşit vazifesi vardı: 1. İncili çevirmek amacıyla çeşitli dillerin öğrenilmesi, 2. İncilin bu yörelerde yaşayanların diline çevrilmesi ve yayılması, 3. Okulların açılması, 4. İncil ve risalelerin basılması için matbaaların kurulması. Bununla birlikte esas amaç hıristiyan Ermeniler ve İran’daki müslümanlar arasında misyonerlik yapmaktı. Ermeni kilisesini canlandırma geri planda devam ediyordu, buna vazife olarak sonradan Kürt ve Tatar misyonu ilâve edildi. Kafkas Bölgesinde kurulacak bir Bal misyonerlik istasyonu diğer komşu müslüman ülkelerindeki (Osmanlı Devleti, İran gibi) misyonerlik faaliyetleri için uy-

gundu.

Misyonerlik faaliyetleri yapılırken hıristiyanlığın üstünlüğü duygusuyla hareket edilerek sadece dinin benimsenmesi değil, ahlâki değerlerin değiştirilmesi, entellektüel eğitimin sağlanması, batı kültürünün aktarılması da söz konusuydu.

Pfander Kafkas bölgesinde 12 yıl görev yaptı ve yukarıdaki dört vazifesini yerine getirmeye çalıştı. Bağdat, Tebriz, İsfahan gibi çeşitli şehirlere giderek hem dini tebliği yaptı, hem de Farsça öğrendi. Bal Misyonerlik teşkilâtı 1833'de Tebriz'de Pers talebeleri için İngilizce ve Fransızca eğitim yapan bir okul açtı. Doğrudan misyonerlik faaliyetleri İran'da yasak olduğu için bu okul kanalıyla faaliyet yapıldı. Bağdat'daki katolik piskoposu, daha sonra da Ermeni-ortodoks kilisesiyle ters düşen Pfander'in çalışmaları Rusya tarafından yasaklanır ve de misyonerlik istasyonu kapatılır. Böylece o dönemde Kafkasya çalışmalarından olumsuz etkilenmiştir.

Bal misyonerlik teşkilâtının ekonomik darboğaza girmesiyle Pfander misyonerlik teşkilâtını değiştirir, Church Missionary Society'ye (Kilise Misyonerlik Cemiyeti) geçer. 1837-1857 yılları arasında Hindistan'da belirlenen görevleri yapar. 1857'de Sepoy ayaklanması ile İngiliz ve İngiliz olmayan misyonerlik faaliyetleri durduruldu. Bunun üzerine Church Missionary Society (CMS) misyonerlik çalışmalarını sürdürebilmek için İstanbul'da istasyon kurdu. Osmanlı Devleti'nin dini azınlıklara tanıdığı din özgürlüğündeki hoşgörüden yararlanılarak misyonerlik çalışmaları İstanbul'da yürütülecekti. 1839'da Tanzimatla birlikte Osmanlıların batıya yönelmesi ve Avrupa'yı model alması sonucu ve batıların gerek askeri, gerekse politik alanda Osmanlıya şartlar ileri sürmesi batının nüfuzunu arttırdı.

CMS 1819 yılında İstanbul'da misyonerlik faaliyetlerine başlamıştı. Aralıklarla çalışmalarını sürdürmüş 1842'den itibaren İzmir, İngiliz-Angelikan misyonerlik çalışmalarının merkezi olmuştur.

Bu dönemde ayrıca "Society for the Propagation of the Gospel" "American Board of Commissioners for Foreign Missions" gibi başka Angeliken misyonerlik teşkilâtları da faaliyetlerini sürdürüyorlardı.

Pfander 1862'de İstanbul'da bir kişiyi hıristiyan dinine döndermiş, bu sayı daha sonra 50 kişiye ulaşmıştır.

Pfander'in eseri "Mîzân al-Haqq"ın İstanbul'da basılıp dağıtılması gerilimlere yol açtığı için kitap devlet tarafından yasaklanmış ve halkın tepkisini ya-

tıstırmak için CMS kapatılmıştır. Kitabı yasaklayan bu yazının metnine makalenin sonunda yer verilmiştir. 1865'de Pfander İngiltere'ye d6nd6kten bir yıl sonra 6lmüştür.

Schirrmacher'e g6re Pfander'in 6nemi 40 yıllık misyonerlik faaliyetinde az sayı da insanı hıristiyanlığa d6nd6rmesinde değil, m6sl6manlar arasındaki misyonerlik 7alışmalarında Kur'an'ı 6ęrenmesinde, hadis bilgilerine vakıf olmasında, İslami kaynaklara inebilmesinde, İslami dillere vakıf olmasında ve b6t6n bunları İslam 6lemi'ni hıristiyanlaştırmak için kullanmasında yatmaktadır.

Schirrmacher, 7alışmasının devamında Pfander'in 6nemli eseri olan "*Mf-zân al-Haqq*" hakkında bilgiler vermektedir. Eserin orijinali 1829 yılında tamamlandı, 1831'de Ermenice, 1832'de Azeri T6rk7esi, 1835'de Fars7a, 1840 Urduca, 1862 Osmanlı T6rk7esi, 1866'da İngilizce 7evirisi yapıldı.

Eserin adı Kur'an'daki âyetlere dayanılarak islami bir hava vermek için se7ilmiştir. Eser 6ç b6l6me ayrılmıştır ve her b6l6mde bir giriş yer almaktadır.

Birinci b6l6mde İncil metnlerinin tahrifi konusu ele alınmıştır. Pfander ne Tevrat'ın ne de İncil'in tahrif olmadığını Kur'an'dan 6rnekler vererek ortaya koymaya 7alışmıştır. İkinci b6l6mde Pfander Tevrat ve İncil'in esas 6ęretilerini yorumlayarak kendi inancını anlatmıştır. Tanrının sıfatları, g6nah işlemek ve insanın kurtuluğu gibi konuları ele almıştır. Hıristiyanlığın kuruluş 6ęretisi a7ıklandıktan sonra ger7ek bir hıristiyanın 6rnek hayatı izah edilmektedir. Tevrat ve İncil'in tanrı kelâmı olduğu belirtildikten sonra, hıristiyanlığın 6rnek ve zor kullanılmadan yayılan bir din olduğu vurgulanmış, tabii bu arada Ha7lı Seferlerinden hi7 bahsedilmemiştir.

676nc6 b6l6mde Pfander, İslamiyete ve onun peygamberine saldırmıştır. Kur'an'ın tanrı tarafından vahyedilmediği ve Hz. Muhammed'in peygamber olmadığı g6r6şleri ileri s6r6lmüşt6r. Schirrmacher işlenen konulara bazı 6rnekler vererek Pfander'in hayatı ve eserleri hakkındaki bilgileri tamamlamaktadır.

Eserin I. b6l6m6n6n 2. kısmında ise (s. 103-188) Rahmatullâh ibn Hafıl al-Utmânî al-Kairânawî ve eseri '*Izhâr al-haqq*' incelenmiştir.

Kairânawî 1818-1891 yılları arasında yaşamış şii bir ilâhiyat7ıdır. Moğol sarayı ile geleneksel ilişkisi olan bir aileden gelmektedir ve ataları sarayda doktorluk yapan kimselerdir. Kairânawî 7eşitli medreselerde eğitim g6rm6řt6r.

Hindistan'daki misyonerlik faaliyetlerini yakından takip eden birisi olarak Kairânawî Moğol prensi Mirza Fahr ad- Din tarafından hıristiyan misyonerlere cevap vermesi için resmen g6revlendirilir. Bunun 6zerine 1852-1855 yılları ara-

sında kaleme aldığı üç eserle Pfander'in kitaplarını ve diğer misyonerlerin görüşlerini çürütür. Bu eserler şunlardır: Delhi, 1852-53'de yayınlanan *İzâlat-al - au-hâm*", "*İzâlat as-sukûk*", Agra 1854-55'de "*İgâz-i isâwî*". Bu eserlerde yalnız hıristiyan misyonerlerin ifadeleri eleştirilmemiş, aynı zamanda Pfander'in gramer ve kelime seçimi hatalarından da bahsedilerek eserin hacimsiz olması eleştirilmiştir.

Bir İngiliz hastanesinde hekim olarak çalışan Muhammed Wezîr Hân'ın Agra'da Kairânawî'ye İncil hakkında batılı kaynaklarda yapılan eleştirilerden bahsettiği anlaşılmaktadır. Wezîr Hân İngiltere'de tıp tahsili sırasında İngilizce ve Yunanca'yı ve de tarihi-eleştirel yöntemi öğrenerek bunları daha sonra Kairânawî'ye iletmiştir. O da bu bilgileri eserlerinde kullanmıştır. Çünkü Kairânawî'nin hıristiyanlık ile ilgili bilgileri misyonerlerinkinden daha iyi olduğu anlaşılmaktadır. 1857 ayaklanmasından sorumlu tutulan Kairânawî İngilizler tarafından aranırken, o kaçır ve Mekke'ye yerleşir. Hindistan'la bağlarını koparmaz. Hıristiyanlık aleyhindeki çalışmaları kendisine Mekke'de ün sağlar.

Mekke'de sürgünde iken zamanın Osmanlı Padişahı ile hacc vesilesiyle görüşür ve padişah kendisinden Hindistan'daki durum hakkında bilgi alır. Kairânawî'yi padişah İstanbul'a davet eder, o da davete 1864'de icabet eder. Padişah kendisine hıristiyanlık-islam tartışmalarında eser vermesini tavsiye eder.

Bu arada Hindistan'da muhtelif yerlerde halka açık meydanlarda islam âlimleri ile hıristiyan misyonerler arasında açık tartışmalar yapılır. Tartışmalar sonunda her iki taraf da kendisinin galip geldiğini ilân eder. Buna örnek olarak 1854 Agra tartışması ve 1848 Lucknow tartışması gösterilebilir. Agra tartışmasının önemi bu şehrin önceleri Moğol gücünün sembolü olmasıdır, aynı zamanda İngilizlerin burada misyonerlik faaliyetlerini hem sokakda açıktan yapmaları, hem de açlık ve kıtlık döneminde Hindistan'da hıristiyan çocuklar yetiştirmek için yetimhane açmaları müslümanları tahrik etmiştir. Bu da 1857'deki ayaklanmaya zemin hazırlamıştır.

Bu tür faaliyetler İngiliz sömürgeciliğinin işine yaradığı için Hindistan'da İngilizlere karşı islama sarılma ve onu savunma ön plana çıkmıştır.

Schirrmacher çalışmasının devamında Kairânawî'nin önemli eseri olan '*Izhâr al-haqq*' tanıtılıyor. Hıristiyanlarla müslümanlar arasındaki tartışmalarda önemli bir yere sahip olan bu eser, islami savunmanın zirvesini oluşturmaktadır. Hâlâ örnek bir eserdir. Bu çalışma İngilizce, Fransızca, Arabça, Urduca, Türkçe gibi bir çok dile çevrilmiş, çok kez de basılmıştır.

Eser, hintli müslümanları, İngiliz sömürgeciliğine ve hıristiyan misyoner-

lere karşı uyararak, onlara karşı koyabilmek için hıristiyanlık konusunda teolojik bilgileri aktarmıştır. İslam'a ve Kur'an'a yöneltilen eleştirileri cevaplamıştır ve hıristiyanlık inancının temellerini yine hıristiyan kaynakları kullanarak çürütmüştür. Şu hususlar eleştirilmiştir:

1. İlahi vahiy değiştirilmiştir. Hıristiyanlar ellerindeki kutsal kitaptaki Hz. Muhammed'in geleceğini inkar etmişlerdir.

2. Hıristiyan dogması yanlıştır; bunlar hıristiyan vahyinin tahrifinden anlaşılabilir.

3. Hıristiyanlar tanrının insan şekline (ete) bürünmesine inanıyorlar. Oysa buna karşın Hz. İsa'nın hiç bir zaman kendisinin "tanrının oğlu" ünvanını kullanmadığını havariler belirtmişlerdir. Hz. İsa beşeri sınırlar içinde tasvir edilmektedir.

4. Teslis dogması Kur'an ile örtüşmüyor. İnsan aklı ile bu dogmanın bağdaştırılması mümkün değil ve de Yeni Ahid'de açık olarak formüle edilmemiştir.

5. Hem bütün insanların miras günahı öğretisi, hem de bütün insanların vekil kurtarıcısı öğretici her türlü mantıkla çelişmektedir.

Hıristiyanlığın neredeyse bütün dogmaları tevhid akidesine ters düşmekle suçlanmaktadır, tabii aynı zamanda şirk iddiası da gündeme gelmektedir: Birlikteki üçlük, tanrı ve insanın bir kişideki birliği İslamiyet için mantıken imkânsızdır.

Misyonerlik faaliyetlerinin önüne küfrederek ya da çamur atarak geçilme-yeyeceğini bilen Kairânawî, okuyucuya sağlam, mantıklı deliller ve objektif bilgiler aktararak bunun sağlanabileceği düşüncesindedir.

Eserin I. bölümünün 3. kısmında (s. 189-210) Karl Gottlieb Pfander'in '*Mîzân al-haqq*' adlı eserine karşı sürdürülen savunma yazıları ele alınmıştır. Örneğin Sayyid Ahmad Khan, Ishâq Effendi, Muhammad Abû al Mansûr vs.

Eserin I. bölümünün 4. kısmında (s. 211-237) Rahmatullâh ibn Hafil al-Utmânî al-Kairânawî'nin '*Izhâr al-haqq*' adlı eserine karşı sürdürülen savunma yazılarına yer verilmiştir. Mesela Imâd Ud-Din, Niqûlâ Ya gûb Gibrîl vs.

Schirmacher çalışmasının (s. 238-240) sayfalarında hıristiyanlık-müslümanlık tartışmalarından elde edilen sonuçların bir özetini vermiştir.

Eserin II. bölümü (s. 241-356) Barnabas İncili hakkındaki tartışmalara ayrılmıştır. Münakaşalar bu incilin güvenilirliği cephesinde yoğunlaşıyor. Avrupalı hıristiyan âlemi 18. yüzyıldan sonra bu incille ilk defa karşılaşkıktan sonra farklı görüşler ileri sürmeye başladı. Genel kanaat Barnabas İncilinin menşei itibariyle müslümanlar tarafından kaleme alındığı yönündedir. İslam Âlemi'nin bu incili sık

sık tartışmalarda gündeme getirmeleri, hıristiyan âlimleri Barnabas İncili hakkında detaylı bir çalışmaya ve eleştiriye yöneltmiştir. Lonsdale ve Laura Ragg'lar bu çalışmalarını 1907'de yaparak bütün iddiaları da bir arada toplamışlardır.

Schirmmacher daha sonra 2 ile 8. yüzyıllar arasındaki Kilise tarihi içinde Barnabas belgelerini (mektup, dosya, bibliografya gibi) tanıttıktan sonra, bu incilin Kur'an ile ortak olan (yazı, peygamberler, Hz. İsa gibi) ve çelişen (Hz. İsa'nın doğumu, sema sayısı, evlilik gibi) yönlerini anlatmıştır. Daha sonra Barnabas İncilindeki tarih ve coğrafya bilgilerinin yanlışlıkları gündeme getirilmiştir.

Schirmmacher çalışmasının devamında gerek İslam âlemindeki, gerekse hıristiyan âlemindeki Barnabas İncili üzerine yapılan lehte ve aleyhteki çalışmaları, araştırmaları ve tartışmaları ve bunların etkilerini vererek çalışmasının bu bölümünü tamamlamaktadır.

Schirmmacher konu dışı (s. 357-382) olarak Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesiyle ilgili hıristiyan ve müslümanlar arasındaki tartışmaları İncil, Kur'an ve Barnabas İncili'ndeki bilgileri birbirleriyle karşılaştırarak ele almıştır.

Çalışmanın sonunda ikinci bölümde işlenen tezlerin özeti (s. 383-385); Kaynaklar, Bibliografya ve kısaltmalar (s. 386-428); ve de index (s. 429-437) yer almaktadır.

Hıristiyan ve müslümanlar arasındaki tarihi ve dini tartışmaları başlangıçtan günümüze kadar teferruatlı bir şekilde inceleyen Schirmmacher, özellikle de Pfander ve Kairânawî gibi işin ehli olan şahsiyetlerin faaliyetleriyle bu çalışmasını güçlendirmiştir. Okuyucuya çok geniş, detaylı ve objektif bilgiler aktarmaktadır. Bir misyonun aktarılması ve yaygınlaştırılmasında nasıl bir yöntemin uygulanacağı, hangi zorluklarla karşılaşılacağı, bu güçlüklerin aşılmasında nasıl bir dini, milli, siyasi, evrensel politikaların takip edilebileceği konusunda oldukça fazla bilgi ve tecrübeler aktarılmıştır. Bu arada misyonerlik çalışmalarının başlangıçtan günümüze kadar metod, teknik ve uygulamada almış olduğu mesafe kaydeder.

Schirmmacher'in bu çalışmasının okunup değerlendirilmesi bu tür konularla ilgilenen ya da ilgilenmesi gereken bütün kişi, kurum ve kuruluşlara tavsiye olunur.

Karl Gottlieb Pfander'in "*Mizân al-haqq*" adlı eserini yasaklayan yazı aşağıdaki şekilde kaleme alınmıştır:

"Atüfettü Efendim Hazretleri,

Şeref-i İslamiyet aleyhinde ve "*Mizânü'l-Hak*" namında olarak tertib ve

elsine-i muhtelifeye terceme ile bu kerre Dersaâdetde satılmağa başlamış olan kitâbın mümkün olduğu merteye toplatdırılması ve bundan böyle dahi bunun ve emsâlinin neşrine meydan verilmeyerek nezaret-i mütemâdiye altına alınması ve sâil-i kaviyyesinin istihsâli şeref-sünûh buyrulan emr ü fermân-ı humâyûn-ı hazret-i cihanbânî mukteza-yı celilinden bulunduğu dâir resîde-i dest-i tekrîm ü ibcâl olan tezkire-i aliyyeleri meâl-i vâlâsı rehin-i irfan-ı senâveri olmuştur. Cenâb-ı Hakk'ın zıll-i ilâhisi ve bu din ü devletin hâmi-i hakîkîsi olan zât-ı hilâfet- simât padişahımız efendimiz hazretlerinin asr-ı meyamin- neşr-i mülûkaneleri kaffe-i mehâsin ü fezâilî câmi ve her dürlü mefâsid ü mazarrâtı mâni ve dâfi olarak farîza-i uhde-i diyânet ü islamiyet olduğu üzere o misillü ketb ü resâil-i muzırranın hâriçden dâhil-i memâlik-i mahrûseye idhâline gümrükler tarafından dikkat ve nazariye-i mütemâdiye icrâ olunmak için mahsûs nizâm ve me'mûrlar olup Dersaâdetde kâ'in matbaalarda dahi tab u temsil olunması taht-ı memnûiyette olarak aled devâm Maârif Nezâret-i celilesi canibinden ikdâm ve ihtimâm kılınmakta bulunup o cihetle bu kitâb ne alenen hâriçden idhâl olunmuş ne de burada tab edilmiş olması muhtemel olmadığı cihetle hafiyeten idhal veya tab olunmuş mülahazası ile bu kerre de te'kîd-i mümânaat olunması akdem-i ferâiz-i umûr görünmesi ile ve ol bâbda şerefpîrâ-yı sahife-i sunûh u sudûr buyrulan emr ü irade-i kerâmet-âde-i cenâb-ı hilâfet- penâhî mehaza-i isâbet olması ile teşekküren davât-ı mefrûza-yı hazreti veliyy-i ni'am ile tezyîn-i lisan-ı ubudiyet kılınarak muktezâ-yı emr ü fermân-ı hikmet- ünvan-ı cenâb-ı şehensâhî üzere kitâb-ı mezkûrun toplatılması ve bundan böyle dahi emsâl-i müferresinin men-i intişarı esbab u tedâbir-i kaviyyesine bir kat daha dikkat ve itinâ olunması icâb eden memûrüne ekîden tembhîh ve iş'âr kılındığı beyânıyla tezkire-i senâveri terkîmine ibtidâr olundu efendim.

2 Muharrem 1281/7 Haziran 1864

BDA, İrade. 1281 D. 36355"

Belgeden de anlaşılacağı üzere, bu kitap islam dini aleyhindeki tutumundan dolayı muzır yayın kabul edilerek toplatılıp yasaklanmıştır.